

ДО ПОШИРЕННЯ ТА ЕКОЛОГІЇ РУДОЇ ЧАПЛІ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Б.Й. Годованець, О.М. Васін, О.М. Клітин, І.В. Скільський

To the distribution and ecology of the Purple Heron in Chernivtsi region. - B.I. Godovanets, O.M. Vassin, O.M. Klitin, I.V. Skilsky. - Berkut. 3 (2). 1994. - This species is found in 14 points of the country between the Prut and the Dniester. Its number was newer high. In 1980-1990 mainly 1-3 birds were observed on a fish pond. In the Dranytsya ornithological reserve it is possible the nesting of 6-8 pairs. In 1986 and 1992 7 nests were found here. Their measurements are given. The average high of nest placing is 1.04 ± 0.24 m. The first eggs appear in the third ten-day of April (14.3 % of cases) and the first ten-day of May (85.7 %). The full clutch has mainly 4-6 eggs but in 2 nests 7 and 9 eggs were found. The departure takes place from the third ten-day of September to the middle of October. In feeding (2 stomachs) the animal food prevails. Mainly these are water beetles and small fishes. Conditions for the Purple Heron are good in the study area. Total 30-40 pairs nested here in 1990-1994. There is not the tendency to the number decreasing.

Key words: Purple Heron, Chernivtsi region, distribution, number, ecology, nest, egg, feeding.

Біологія рудої чаплі (*Ardea purpurea*) в межах заходу України вивчена надто погано. Це стосується і досліджуваного регіону, для якого відомо не більше півтора десятка публікацій, де про цей вид згадується здебільшого кількома фразами. У кращому випадку наводяться фрагментарні відомості про поодинокі зустрічі птахів. Все це і спонукало нас проаналізувати у даному повідомленні оригінальні та літературні матеріали.

Поширення та чисельність

По всій території західних областей України руда чапля зустрічається спорадично і у невеликій кількості (Страутман, 1963). У Чернівецькій області вид за період з 1950 по 1994 рр. виявлений у 14 пунктах 5 адміністративних районів (рис.). У переважній більшості випадків (12 пунктів, 85,7 %) руду чаплю спостерігали на внутрішніх водоймах Прут-Дністровського межиріччя. Інші дві зустрічі - на р. Дністер у Кельменецькому районі без сумніву стосуються не гніздових особин. Конкретні відомості про перебування виду в межах передгірської ландшафтної зони і зальоти в Буковинські Карпати нам невідомі.

У досліджуваному регіоні чисельність рудої чаплі, ймовірно, ніколи не була високою. В середині ХХ століття це - рідкісний вид (Клітин, 1959). У 1980-1990 рр. ми спостерігали переважно по 1-2, рідше 3 пари на один риборозплідний став. Хоча на більших за площею територіях зі значними заростями надводної рослинності, як, наприклад, у Драницькому орнітологічному заказнику (80 га), їх може гніздитися і більше, можливо, до 6-8 пар. Очевидно, невисока чисельність є характерним явищем для виду і більшого вимагати не потрібно. За даними республіканського обліку 1986 р. "Чапля-86", у Чернівецькій області нараховано 27 гніздових пар (Серебряков, Грищенко, 1989, 1992; Serebryakov, Grishchenko, 1992).

Розмноження

Характерними місцями гніздування рудої чаплі є риборозплідні ставки та озера з наявністю чималих площ заростей надводної рослинності, головним чином очерету та рогозу. Оселяється вона окремими парами, рідко - колоніями.

За даними Ф.Й. Сртаутмана (1963), на території заходу України руді чаплі весною з'являються на початку - в середині квітня, іноді - ще в середині березня. Для Чернівецької області матеріали по фенології весняної міграції відсутні. Незважаючи на те, що придатні для заселення місця є у всіх пунктах знахідок рудої чаплі західної та центральної частини Прут-Дністровського межиріччя, гніздування доказане тільки для Драницького орнітологічного заказника, де в 1986 та 1992 рр. виявлено 4 (Каталог..., 1989; дані Б.М. Кузьмінського) і 3 гнізда відповідно. А взагалі поселення виду відоме на цьому озері ще з 1968 р.

Гнізда знаходилися серед очеретяних заростей на віддалі 3,0-20,0 (в середньому 8,8; $n = 4$) м від краю відкритої води. Розміри (см; в дужках наведені середні показники): діаметр гнізда - 32,0 - 50,0 (41,6), висота гнізда - 15,0 - 31,0 (23,5), діаметр лотка (у одному випадку не був вимірний) - 13,0 - 21,0 (17,7), глибина лотка - 2,0 - 5,0 (3,3). Архітектура гнізд надто примітивна. Вони пухкі, нерідко - овальні з неглибоким або майже відсутнім лотком. Знайдені нами гнізда були збудовані виключно зі стебел очерету, хоча можуть використовуватись також пагони та листя інших рослин (Никифоров и др., 1989 та ін.). Виявлені гнізда знаходилися на заломках очерету, на висоті 0,45-1,8 ($1,04 \pm 0,24$, $CV = 57,2\%$; $n=6$) м від поверхні води, найменша віддаль між сусідніми заселеними гніздами, знайденими у 1992 р., становила 5 і 25 м.

На заході України гніздовий період у рудої чаплі розтягнений. Яйця птахи відкладають, як правило, в середині травня, хоча повторні кладки

Деякі морфологічні показники яєць рудої чаплі

(21 яйце з 4 кладок)

Some morphological parameters of the Purple Heron eggs

(21 eggs from 4 clutches)

	M ± m	CV, %%	lim
Довжина, мм			
Length, mm	55,99 ± 0,48	3,93	51,7 - 59,3
Максимальний діаметр, мм			
Maximum diameter, mm	40,55 ± 0,27	3,09	37,8 - 43,5
Індекс округленості, %%			
Roundedness index, %%	72,50 ± 0,59	3,71	67,4 - 77,8
Об'єм, мл			
Volume, ml	47,03 ± 0,89	8,63	37,6 - 57,2
Вага, г			
Weight, g	46,47 ± 0,80	7,93	37,5 - 56,9

можуть зустрічатись до кінця червня (Страутман, 1968). У Чернівецькій області, внаслідок її більш південного розташування, поява першого яйця у гніздах чапель відмічена у третій декаді квітня (1 або 14,3 % випадків), та першій декаді травня (6 або 85,7 %). Повна кладка налічує 4-6 яєць (Makatsch, 1987), хоча ми у двох гніздах виявили 7 і 9 добре насиджених яєць. Ймовірно, вони не належали двом різним самкам. Наявність кладок такої величини можна пояснити, насамперед, відмінними кормовими запасами Драницького озера (є достатньо дрібної риби), а також прекрасними гніздовими умовами (значні площі заростей надводної рослинності, важкодоступні для відвідування людьми, особливо у гніздовий період, заповідність об'єкту).

Ооморфологічна характеристика основних показників наведена в таблиці. До речі, за забарвленням яйця рудої чаплі такого ж зеленкуватого кольору, як і сірої (*Ardea cinerea*) (цей вид також гніздиться у Драницькому орнітологічному заказнику), але середні показники їх лінійних розмірів, об'єму та ваги достовірно менші. Форма 19 яєць рудої чаплі була видовжено-еліпсоподібною (31,5 %), еліпсоподібною, еліпсоподібно-овальною та овальною (по 21,1 %), видовжено-овальною (5,2 %).

Загалом гніздовий період триває приблизно 100 днів: з третьої декади квітня до кінця липня.

Відліт рудої чаплі на місця зимівлі з території заходу України проходить в кінці вересня - жовтні (Страутман, 1963). Останні спостереження виду у Чернівецькій області датовані: 19.09.1992 р. (2 особини, с. Кліводин), 8.10.1960 р. (? , с. Юженець) і 15.10.1991 р. (2 особини, с. Кліводин).

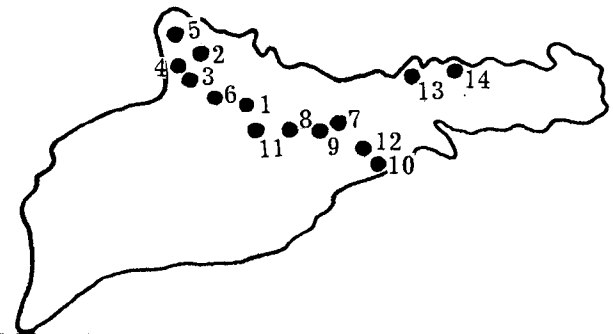
Живлення

За даними аналізу вмісту шлунків двох особин рудої чаплі, здобутих приблизно у 1950-

1960 рр. у серпні, виявлено такі компоненти: *Potamogeton pectinatus*, *Potamogetonaceae* (насіння) - 5 екземплярів в 1 шлунку, *Haliplus fluviatilis*, *Insecta* - 4/1, *Dytiscus circumcinctus* - 1/1, *Gobio gobio*, *Pisces* 5/1, *Rhodeus sericeus* - 3/1, *Rana esculenta*, *Amphibia* - 2/1. Відповідно, у раціоні переважає тваринна їжа, головним чином водяні жуки та риби. Виявлене насіння рдесника виконувало, очевидно, функцію гастролітів.

Таким чином, умови для перебування рудої чаплі на території рівнинної частини Чернівецької області цілком задовільні. Тенденції до зменшення чисельності не спостерігається. У 1990-1994 рр. тут гніздилося не менше 30-40 пар. Більш детальне вивчення біології рудої чаплі та охорона характерних місцеперебувань - ось основні завдання на майбутнє і при їх виконанні чисельність виду залишатиметься стабільною.

Автори висловлюють щире подяку за надання неопублікованих матеріалів Б.М. Кузьмінському, Т.В. Башті та П.В. Бундзяку.

Поширення рудої чаплі у Чернівецькій області

Distribution of the Purple Heron in Chernivtsi region

Заставнівський р-н: 1 - с. Вербівці, 2 - с. Веренчанка (дані П.В. Бундзяка); Кіцманський р-н: 3 - с. Ставчани (Ковальчук та ін., 1991), 4 - с. Юженець, 5 - с. Борівці, 6 - с. Кліводин; Хотинський р-н: 7 - с. Недобоївці, 8 - с. Колінківці, 9 - с. Ширівці; Новоселицький р-н: 10 - с. Драниця (Коренчук, Солодкий, 1986; Одноралов та ін., 1986; Каталог..., 1989; Федоренко, 1989; Скильський, 1990; Грищенко та ін., 1992), 11 - с. Чорнівка (Третьяков та ін., 1991), 12 - с. Форосна; Кельменецький р-н: 13 - с. Вороновиця (Каталог..., 1989), 14 - с. Грушівці (дані Т.В. Башті).

ЛІТЕРАТУРА

- Грищенко В.М., Борейко В.С., Горбань І.М. (1992): Роль громадськості в охороні тваринного світу. - Охорона тваринного світу. Київ: Урожай. 209-218.
- Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітофауністичні спостереження за 1977-1988 рр. (Ред. М.В. Химин, І.М. Горбань) (1989): Луцьк. I: 1-104.
- Клитин А.Н. (1959): Эколого-географическая характеристика птиц лесо-степной зоны Черновицкой области. - Фауна и животный мир Советских Карпат (Научные записки Ужгородского университета). Ужгород. 40: 67-74.
- Ковальчук Г.І., Голубева Г.А., Скільський І.В. (1991): Каталог орнітологічної колекції Чернівецького краєзнавчого музею. Чернівці. 1-46.
- Коренчук А.М., Солодкий В.Д. (1986): Заповідні об'єкти Буковини (реєстр природного заповідного фонду Чернівецької області. Чернівці. 1-52.
- Мянд Р. (1988): Внутрипопуляционная изменчивость птичьих яиц. Таллин: Валгус. 1-194.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н. (1989): Численность колониальных видов цапель на Украине по данным анкетного учета в 1986 г. - Всесоюзное совещание по проблемам кадастра и учета животного мира (тезисы докладов). Уфа. 3: 209-210.
- Скильський І.В. (1990): Опыт работы по программе "Фауна" дружины по охране природы Черновицкого университета. - Из опыта работы молодежных природоохранных организаций по программе "Фауна". Киев. 8-9.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: Изд-во Львовск. ун-та. I: 1-200.
- Третьяков Л.Д., Андрущенко Т.Г., Гаврилюк Н.М., Скільський І.В. (1991): Птахи Буковини в колекції зоологічного музею Чернівецького держуніверситету (каталог). Чернівці: ЧДУ. 1-71.
- Федоренко А.П. (1989): Драницький заказник - Географічна енциклопедія України. Київ: УРЕ. I: 370.
- Makatsch W. (1987): Wir Bestimmen die Vögel Europas. Leipzig. 1-553.
- Serebryakov V.V., Grishchenko V.N. (1992): Number of breeding herons in the Ukraine in 1986. - Bird Census News. 5 (1): 33-34.

Україна (Ukraine),
295800, Закарпатська обл.,
м. Рахів, а/с 8,
Карпатський заповідник.
Б.Й. Годованець.

Замітки	Беркут	3	Вип. 2	1994	102
---------	--------	---	--------	------	-----

СПІЛЬНЕ ГНІЗДУВАННЯ ВОЛОВОГО ОЧКА І ВІВЧАРИКА- КОВАЛИКА

Joint nesting of the Wren and the Chiffchaff. - I.V. Kogut, V.M. Kovalyuk. - Berkut. 3 (2). 1994. - Chiffchaff's nest was found on the building of the Wren in Shatsk National Park (Volynia region).

26.04.1994 р. неподалік від оз. Луки (Шацький національний парк) в сосновому лісі біля дороги знайдено гніздо волового очка (*Troglodytes troglodytes*). Воно знаходилося серед гілок ялівцю на висоті близько 50 см. У гнізді виявлено 7 пташенят 10-11 денного віку. Зверху на ньому було побудоване гніздо вівчарика-ковалика (*Phylloscopus collybita*), в якому знаходилася свіжа кладка з 4 яєць.

І.В. Когут, В.М. Ковалюк

Україна (Ukraine),
290070, м. Львів-70,
вул. Хуторівка, 30/181.
І.В. Когут.

ЗАЛЬОТИ САДОВОЇ ОЧЕРЕТЯНКИ НА ПІВНІЧНИЙ СХІД УКРАЇНИ

Vagrants of the Blyth's Reed Warbler in north-east of Ukraine. - N.P. Knysh. - Berkut. 3 (2). 1994. - 3 records in Sumy region are described.

За 25-річний період спостережень у Сумській області садова очеретянка (*Acrocephalus dumeto-*

rum) трапилася мені лише тричі. Всі зустрічі відбулися у Сумському р-ні. 5.06.1977 р. тривалий спів самця відмічений вночі у придорожній молодій лісосмузі біля с. Стецьківка. 27.05.1981 р. самець, що співав у кущах на трав'янистому схилі, спостерігався у другій половині дня при сонячній погоді на галявині нагірної діброви поблизу с. Бітиця. 6.06.1990 р. очеретянка трималася біля невеликого заболоченого ставка на сирому осоково-злаково-різнотравному лузі по вузькій балці серед нагірної діброви на околиці с. Вакалівщина. У двох останніх випадках співаючі самці дозволяли подовгу розглядати себе в бінокль з відстані 4-6 м. Крім характерної для очеретянок зовнішності птахи впевнено діагностувалися до виду по виразному, дуже мелодійному і неквапливому співу. У ньому багато чистих флейтових свистів, після яких іде неголосне "чек-чек", або "чек-чек-чек". Основний наспів інколи супроводжувався імітацією голосів інших птахів. Указані дати зустрічей співпадають із строками весняного прольоту, який у садової очеретянки характеризується значною розтягнутістю, а самці в цей час схильні до бродяжництва (Мальчевський А.С., Пукинський Ю.Б. (1983): Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий. Л.: ЛГУ. 2: 1-504).

М.П. Книш

Україна (Ukraine),
244027, м. Суми,
вул. Роменська, 87, педінститут,
каф. зоології.
М.П. Книш.